

Széchenyi István társadalmi erkölcstana.

Írta: PAULER ÁKOS.

Az újkori moralisták elmélkedéseinek egyik kedvencz tárgya az erkölcs és a politika viszonya. Bármily bonyolult is legyen egyébként e probléma, egy szempontból megoldása fölöttébb egyszerűnek látszik. Kétségtelen ugyanis, hogy valamely államférfiú politikája a maga egészében csak mint egyéni moralitásának, vagyis erkölcsi jellemének kifolyása érthető meg. Mert hiszen valakinek az erkölcsiségét épp az jellemzi legtalálóbban, hogy az emberi élet legfőbb kötelességeiről, vagyis végső eseményeiről mily conceptiója van. A gyakorlati politika problémái is az ember által megoldandó feladatok: tehát legszorosabban összefügg az egyén erkölcsi jellemével, hogy az adott viszonyok között és a lehetőség határain belül *mely* politikai problémáknak tulajdonít nagyobb fontosságot és különösen, hogy azok megoldását *mily eszközökkel* tartja megengedhetőnek. A politikai feladatok *értékeléséből* fakadó *egymásutánját* a teendőknek s azokat a *subjectiv korlátozásokat*, amelyek az eszközök megválogatásában érvényesülnek, sohasem érthetjük meg valamely államférfiú programjában, ha egyéni jellemének erkölcsi tartalmát nem vesszük tekintetbe.

Áll ez fokozott mértékben SZÉCHENYI Istvánról, kinek egész, a nemzet újjászületésére irányuló hatalmas programja úgyszólván egyéniségének s így új erkölcsi jellemének közvetlen kifolyása. Hiszen a »legnagyobb magyar« oly új czélokat tűzött nemzete elé, melyek maguk egy-egy nagy erkölcsi eszmény rajongó szeretetének folyományai. Csak ha megértettük az eszményeket, amint azok hatalmas egyéniségéből fakadtak –

csak akkor láthatjuk terveinek végső, vagyis erkölcsi jelentőségét.

Mert *egy* ponttal mindenekelőtt tisztába kell jönnünk; hogy t. i. az emberi életnek végső, maga az ember által kitűzött céljai – ha öntudatlanul is – *de mindig erkölcsi jellegűek*. Általánosan elterjedt nézet, hogy az emberi törekvések végső célja az egyéni és a közboldogság. Ámde, ha az ember jól megérti a saját értékelését, akkor kiderül, hogy minden cselekvésünknek végső célja nem az egyéni, vagy a közboldogság minden feltétel nélkül, hanem csak az *emberhez méltó élet* valóban jó és kívánatos számunkra. Oly boldogságot, melyet például értelmi eltompulás vagy erkölcsi visszafejlődés árán érhetnénk csak el, senkisémet tartja valódi értéknek. Tehát ami a boldogságot is még kell hogy igazolja, az egy magasabbrendű kritérium: az emberhez méltó élet eszménye, vagyis a boldogság nem föltétlen és minden körülmény között, minden áron megvalósítandó életcél.

Ha nem is öntudatosan, de a politikai cselekvésnek sem végső direktívája a közboldogság mint olyan, hanem a lehető legtöbb polgár számára az emberhez mnél méltóbb élet biztosítása. Ez amaz eszmény, mely az érett államférfiúi mindig kell, hogy vezérelje. Mert az emberhez méltó, vagyis végelemzésben erkölcsi és kulturális tartalommal megtelt élet még valójában akkor is többet ér a talán barbár közömbösség árán elért boldogságnál, ha ki is talál derülni, hogy az ember erkölcsi fejlődése és művelődése ahelyett, hogy növelné, csökkenti a boldogságra való képességet. Látni fogjuk alább, hogy SZÉCHENYI-nél is csak lassan, világnézetének mélyülésével válik öntudatossá a politikai eszmények etnikai jellege és sokáig egész nyíltan a közboldogságot tűzi ki az állami élet megvalósítandó végső feladatául.

Általában: a *cselekvés* embereit másképp kell tekintenünk, ha világnézetüket nyomozzuk, mint a *gondolkodás* embereit. Valójában csak a philosophais, ki ismeri az egyes culturbölcseleti és erkölcsi fogalmak teljes hordereje:, érhet el egy ellenmondás nélküli socialethikai álláspontot. A nem elméleti meggondolások után induló, hanem alkalmyszerűen nyilatkozó államférfiak állításai gyakran ellenkezni látszanak egymással, mert hiszen minden esetben a tárgynak egy-egy más oldalát

kell megvilágítaniuk. Emellett nézeteik fejlődése s változása sem lehet oly öntudatos, mint a theoretikusoknál. A cselekvés embereinek erkölcsi programját tehát nem szavaikból, de *tetteikből* kell megállapítanunk.

Ismét odajutunk tehát, hogy a tettet s annak forrását: az egyéni jellemet kell megismernünk, ha valamely államférfiú politikai cselekvését valóban meg akarjuk érteni. SzÉciiENYi-ben is meg kell találnunk egy pontot, egy – talán valamely tétel formájában kifejezhető erkölcsi alapmeggyőződést, mely egyrészt közvetlenül jelleméből folyik, másrészt a társadalmi úton megvalósítandó erkölcsi feladatoknak azon alapconcepcióját alkotja, melyen egész sociaethikai programja sarkallik.

Valamint az egész emberiség erkölcsi evolúciója, úgy SZÉCHENYI ethikai fejlődése is voltaképpen egy nagy magabizallsági, megtérési folyamat. A könnyűvérű, majdnem léha huszártiszt kemény önkritika révén lassanként »lelki emberré« válik, ki mind mélyebben értvén át életünk erkölcsi feladatait, fokozatosan a legmagasabb eszmények apostolává, sőt mártírjává válik. Ez a mélyülés meglátatja vele az emberi cselekvések és értékelések legmélyén a végső, az erkölcsi alapot s érleli meg benne azon meggyőződést, hogy a nemzet megmentésére irányuló minden törekvés csak úgy vezethet valódi sikerre, ha előbb a nemzet fiait *bensőleg, erkölcsileg* alakítjuk át. Az *embernevelés* tehát az igazi újjászületésnek és haladásnak legmélyebb alapja. Ámde épp a magyarság újjászületéséről elmélkedvén, felvetődik előtte az a probléma, vajjon mi ad *értéket* e regenerationak? E kérdésre úgy felel, hogy a magyarság újjászületését az teszi becsessé, ha *egyéniségét* fejti ki, vagyis ha bizonyos eredeti, nemzeti sajátságaiból folyó s amellett értékes mozzanatok felszínre hozatalával az emberiség erkölcsi életét gazdagítja. Tehát az Új-Magyarország annál többet fog érni, *mentül magyarabb lesz* a szó legnemesebb értelmében. Ezért a nemzeti regeneratio nagy munkájának célját abban látja, hogy »Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni, szeplőtlen mineműségekben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s így új, egészen új, eddig nem ismert alakokká kiképezve, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni.«

Csakhogy ennek az újjászületésnek subjectiv előfeltétele,

hogy bízzunk önmagunkban, vagyis ahogy SZÉCHENYI ezt kifejezi »*merjünk nagyok lenni*« s ahogy a fentiek után ezt mondhatjuk: »*merjünk magyarok lenni*«. Ez SZÉCHENYI tanításának igazi magva: az ő könyvei az önbizalom, a nemzet önmagában való hitének evangéliumai. És ez erkölcsi directiva közvetlenül egyéni jelleméből folyik. SZÉCHENYI jellemének egyik alapvonása nyilvánul meg abban a tételében, hogy önmagunkban s a saját erőnkben és munkásságunkban keressük a fejlődés alapját, mert csak az valóban a miénk, amit önerőnkől értünk el. Ez a büszke támaszkodás a saját erejére, amelynek előfeltétele épp a saját munkásságába és erejébe vetettbátor hit, egyéniségének nemcsak legkifejezettebben aristokratikus, de legnemesebb vonása is, melyet lelke minden erejével be akar vinni a nemzet öntudatába s itt megvetve lábát, akar az újjászületés nagy munkájához fogni.

Ez önmagában bízó erő a forrása szerinte minden nagy- és nemesnek: »nagy és dicső csak erőből eredhet«. »Sohasem jött létre nagy dolog ott – mondja másutt – hol a munkások nem önmagukban, de másokban bíztak«, mert hiszen »ott fejlődik ki a legnagyobb erő, hol idegen segítség nincs«. Itt van végső alapja annak, hogy »a nemzet nagyságának alapja mindig csak magában a nemzetben van«. SZÉCHENYI tisztán látja, hogy csak az önmagában bízó ember tud valóban dolgozni s így ha a nemzetnek megvan a magába vetett hite, csak akkor élvezheti a munka moralizáló hatását is, ami a közerkölcsiség és így a fejlődés lényeges feltétele, »Mentül több a munkás – jegyzi meg – annál több az erény«.

Ami SZÉCHENYI jellemének említett vonását s az abból fakadó társadalomerkölcsi programot sajátos egyéni módon színezi az, hogy ez az önbizalom bámulatos *önkritikával* párosul. Aki ismeri e nagy ember legbizalmasabb megnyilatkozásait, mely mindenütt a legkeményebb, sőt sokszor kegyetlen önkritikát mutatja, azt nem fogja meglepni, hogy nemzetétől is mindenekelőtt ezt kívánja. Az természetesnek fogja találni ama többször hangoztatott meggyőződését, mely szerint »nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni arra megkívántató tulajdonságok nélkül«. A hazai elmaradottság, a saját bűneink és mulasztásaink kíméletlen feltárása s annak

a szempontnak érvényesítése, hogy bajaink forrását mindig elsősorban minmagunkban s ne másokban keressük – szerte nemcsak az első feltétele minden javulásnak, hanem erkölcsi kötelesség is, mely nélkül nincs tökélete edés és igazi haladás. Ez a kemény önkritika szüli azután SZÉCHENYI-ben a páratlan felelősségérzetet, mely végül kórosan megnagyobbodva életének nagy tragédiáját okozza.

SZÉCHENYI összes reformtörekvéseit tehát végelemzésben két erkölcsi meggyőződés szabályozza: egyrészt a bátor önértetből fakadó önbizalomnak, másrészt a folytonos önkritikának követelménye. Mindkettő egyéni jelleméből folyik s az a nagy megtérési folyamat, mely erkölcsi fejlődését jellemzi, úgy az érett férfiúi önbizalomnak mint az erős önkritikának iskolája. Egész törekvése végelemzésben abban állott, hogy úgy saját egyéniségének, mint nemzetének életében e két norma egyaránt betartassék, vagyis, hogy egyensúlyban legyenek egymással. Ámde életének nagy tragikuma, hogy egyik szempontból sem valósította meg huzamos időn keresztül e programot: egyéni életében az önkritika végül önváddá erősödve nyomta el az önmagába és a nemzetébe vetett hitet, míg a nemzet életében az önmagába vetett hit elbizakodottsággá fajulva az önkritika szavát nyomta el és sodorta Magyarországot a végenyészet szélére.

Minden nagy embernek az élete az emberiségnek egy-egy mély problémáját veti felszínre: azt, amelyet ő egyéniségével meg akart oldani. Mert minden értékes individualitás voltaképp oly törekvéseket egyesít, melyek egységes irányítás nélkül könnyen ellentétbe juthatnak egymással. Minden ilyen ellentét egy-egy megoldandó probléma, s annál nagyobb szabású az egyéniség, mentül nagyobb ellentéteket tud individualitásában kiegyenlíteni. Mert ha valamiben igaza van HEGEL antithetikus módszerének, úgy bizonyára abban, hogy végelemzésben minden fejlődés ellentétek feloldásában áll; hiszen az evolutio csúcspontjain álló nagy emberek lelki világa azért mutat minden esetben annyi látszólagos ellentmondást.

Az a probléma, melyet SZÉCHENYI úgy önmagának mint nemzetének életével meg akart oldani az, hogy az önkritika és az önmagába vetett rendületlen hit miképpen egyeztethető

össze s lehetnek egyaránt tényezői az igazi haladásnak. Ez azonban csak formai program, melynek alapvonásai – mint láttuk – megalkotójának egyéni jelleméből megérthetők. Hogy azonban megismerjük törekvéseinek végső ethikai alapjait, most már arra kell törekednünk, hogy nemzetmentő munkásságának tartalmi részét is szemügyre vegyük, vagyis az abban érvényesülő, legáltalánosabb erkölcsi szempontokat kidomborítsuk.

Nagy ember voltaképpen az, ki messzebb lát embertársainál. A valódi emberi nagyság az lesz, mely az emberi élet legmélyebb lüktető pontját láttatja meg helyesebben s ezért az egész emberi élet orientációjában nyit új perspektívákat. Es mivel összes törekvéseink végső jelentőségét – mint láttuk – azok erkölcsi jellege határozza meg, ezért a legnagyobb emberek azok, kikben a legnagyobb moralitás, a legkiválóbb értelmiséggel párosulva, *az emberi élet erkölcsi öntudatossága oly fokra emelkedik*, amely messze felülmúlván kortársaiét az utóbbiak életének is új célokat és új eszményeket tűz ki.

Igen helyesen mondták, hogy az emberiség a nagy individuumokban ébred öntudatra. Azok az ideálok is tehát, melyeket az emberi szellem alaptermészetéből fakadó értékelés termel a fejlődés folyamán, szintén a nagy emberek lelkiületén keresztül válnak öntudatosakká. Ez erkölcsi eszmények pedig, bármily különböző is legyen korok és népek szerint az emberek nézete arról, hogy mi a jó és mi a rossz cselekedet, mégis *ugyanazok* az egész emberiségre nézve, mert az emberi természet mindenütt egyforma s valamint értelmi téren, úgy az erkölcsi értékelés szempontjából is voltaképpen csak *fokozati* különbség van a különböző korok és népek erkölcsi világnézete között. Ugyanazon fejlődési fokra érve azonban az ember mindenütt nagyjában ugyanazon moralitást s az arra való öntudatos reflexió révén ugyanazokat az erkölcsi eszményeket kell hogy kifejleszsze. Az emberek minden korban és minden népnél derék, jó, igazán tiszteletreméltó embernek csak azt tartják, ki bizonyos dolgokat *szeret*, bizonyos dolgokat *tisztel* és aki lelkileg *erős*. A mi modern erkölcsi értékelésünk is ezeken a sarkfogalmakon fordul meg s azok a végső ethikai eszmények, amelyek a mai embert vezetik cselekvéseiben és értékeléseiben, ennek a közös emberi

erkölcsi tőkének hajtásai. Mert a szeretet termeli a *humanismus* eszményét, önmagunknak és másoknak helyes tisztelete a *becsület* és *jog* ideáljait s a helyes célok szolgálatába állított emberi tevékenység a *adúira* eszményét alakítja ki. Humanismus, cultura, becsület és jog azok az erkölcsi ideálok, melyek felé való törekvésben nyilvánul meg az újkori ember erkölcsi élete s így a priori bizonyos, hogy az igazi emberi nagyság csak az eszmények cultusának keretében mutatkozhat.

SZÉCHENYI élete is ezeknek az eszményeknek szolgálatában áll: egyéniségéből közvetlenül fakad a páratlan emberszeretet és türelem, a cultura szenvedélyes szeretete, a becsület és a jog eszményeinek feltétlen megbecsülése. Hiszen voltaképpen célja is az, hogy magát a nemzetet is felemelje ez ideálok szeretetéig, azok szolgálatába állítsa s így emberhez méltó életet biztosítson számára.

Humanismusát mindennél jobban ama meggyőződése jellemzi, hogy »minden emberben van valami jó, mint virágokban a méz«. Mert hiszen – mondja másutt – »az embernek nincs elég ereje se tökéletesen jónak, sem elhatározottan rossznak lenni.« Emberszeretetét azonban lehetőleg rationalisálni akarja: ellene van a kritikátlan, lágy jóságnak s *előreható jótékonytságot* kíván, mely nem ötletszerűen, hanem egységes terv szerint iparkodik az emberi bajokon segíteni. A jóságot és önzetlenséget az erővel hozza kapcsolatba s helyesen látja, hogy az egoismus voltaképpen egy neme a gyöngeségnek: következménye annak, hogy az egyéni élet szűk, fejletlen és sivár. Ebből a belátásból fakad ama méltán annyiszor idézett mondása: »Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében.«

Valójában a mélységes emberszeretet forrása SZÉCHENYI hazaszeretetének is: nem tudja nézni nemzete elmaradottságát, melynél fogva a magyar még nem él emberhez méltó életet. Sőt talán azt lehetne mondani, hogy humanismusa vezeti a cultura szeretetére is, mint amely egyedül képes az utóbbi célzt megvalósítani. Annál is inkább áll ez, mert csakhamar észreveszi, hogy a culturában van az igazi erő: »a kiművelt emberfő mennyisége a nemzet valódi kincse.« Ezért midőn a »Hitel«-ben teendőink egymásutánját vázolja, arra az eredményre jut, hogy »a kiművelt emberfő« azon

legmélyebb alap, melyen a nemzetiség, a rendezett társasélet s így végelemzésben a hitel, vagyis a kifejlett gazdasági élet is nyugszik. Ezért kezdi a nemzet életének újjáalakítását az Akadémia alapításával, mely mindenekelőtt a magyar nyelvet s általa a magyar szellemet van hivatva regenerálni; minden másféle kezdet szerinte annyit tenne, mint az épületet a tetőnél kezdeni.

SZÉCHENYI egyéni álláspontját a cultura eszményével szemben csak akkor érthetjük meg teljesen, ha különösen *két* szempontot veszünk figyelembe: az egyik, hogy mint államférfiú a culturában elsősorban *eszközt* lát, a másik pedig, hogy páratlanul mély belátással a kulturális törekvést az ember *teremtési ösztönével* hozza kapcsolatba.

Előbbi nézete természetes eredménye annak az említett körülménynek, hogy voltaképpen hazaszereteten keresztül jut arra, hogy nemzete számára minél intenzívebb kulturális életet sürgessen. Nem tudós, ki a culturát mint öncélt is megvalósítandónak tartja. Ezt mindennél jobban az, a »Kelet népében« kifejtett álláspontja bizonyítja, mely szerint, ha választani kell a magyar jelleg és a nagyobb műveltség között, az előbbit óhajtja választani. Lehet azonban, hogy e ponton azon meggyőződés is vezette, hogy igazi culturélet egy nemzetnél csak úgy lehetséges, ha annak individualitása, tehát sajátos nemzeti jellege érvényre jut, s ezért még a cultura alapjainak biztosítása szempontjából is inkább kell óvnunk a nemzeti jelleget, melyet ha egyszer elveszítünk, csaknem lehetetlen visszaszerezni, míg a nagyobb műveltség tán későbbben ugyan, de a nemzeti jelleg feláldozása nélkül is megszereshető.

SZÉCHENYI a culturát végelemzésben az ember alkotási vágyából származtatja, melyről találóan jegyzi meg, hogy »emberi miségünknek tán legrejtettebb s mégis leghatalmasabb titka«. Hiszen – úgymond – már elemi életszükségleteink kielégítéséből »ha lelkünk reptet nem gátoljuk«, az emberiség legszebb, legdicsebb tettei fakadnak. »Az ember – mondja – mint Istennek szikrája, csak abban találhat váltig eledelt, ha teremthet«, kiemeli, hogy az eredeti »teremtési ösztön« a haszonvágy mellett az emberi tetteknek mindig egyik végső rugója.

Ez utóbbi pont különösen fontossággal bír reánk nézve. Megóv ugyanis attól a tévedéstől, melybe műveinek felületes olvasója oly könnyen esik, mintha SZÉCHENYI culturbölcséletében az utilitarismusé volna az utolsó szó. Holott sokkal mélyebben látott az emberi törekvések alapjába, semhogy ily kezdetleges állásponton maradhatott volna. Felismerte ugyanis, hogy az emberi cselekedetek végső rugója egy irrationalis törekvés; a *teremtési vágy* s a hasznossági reflexió ennek kielégítésében csak eszköz, de nem cél. Fontos, hogy e pontot tisztán lássuk, mert csak ennek a világnál ismerjük fel, hogy bár SZÉCHENYI taktikai okokból a culturában gyakran csak eszközt *lát*, alapjában megértette, hogy az az emberi természet legmélyéből fakad, alapértékeléseink közvetlen folyománya s így igen közel járt annak a felismeréséhez, hogy a cultura voltaképpen *ethikai eszmény*. Ezt mindennél jobban ama mély mondása bizonyítja, hogy »a legmagasabb kiműveltség legközelebb jár a tiszta természethez« – mert hiszen ez más szóval azt teszi, hogy épp a cultura által válunk *igazán emberekké*.

A becsület és a jog eszményei, melyek az emberi személy tiszteletéből fakadnak, SZÉCHENYI világnézetében sarkalatos fontosságúak. Éles intuitiójával felismeri, hogy a legtöbb erény az önmegbecsülésből fakad, sőt, hogy a tökéletesedésnek általában egyik indítéka a becsületérzés. »Mily kimondhatatlan sokat fejez ki – mondja »Önismeret« című művében – azon magyar tanácsmondás: »becsüld meg tenmagadat«. Mert hiszen ki igazán megbecsüli magát, azaz személyét, mely testből és lélekből áll, az nemcsak meg nem sértendi magát, de kettős individualitását tekintve, mind testét, mind lelkét tehetsége szerint szebbíteni is fogja«. Itt értjük meg, hogy SZÉCHENYI-nél a nemzet művelődése és haladása bizonyos tekintetben mint a *nemzeti becsület követelménye* jelenik meg. Hasonlóképpen a jogtiszteletet is úgy fogja fel, mint amivel az egyén és a nemzet *önmagának* tartozik. Csakhogy emez absolute kötelező jog alatt nem a tételes jogot érti, mely lehet már elavult, igazságtalan és czélszerűtlen is, de ^az emberi személy megbecsüléséből fakadó jogra gondol itt, régebben velünk született jognak nevezték – amelynél-érdekében az elavult tételes jogok reformját követeli. Tisztán

látja tehát azt, hogy a tételes jognak is értékét az igazságosságoknak az a *quantuma* adja meg, melyet szabályozó ereje által biztosítani akar és tud. Erős meggyőződése, hogy a tételes jog értékét veszti, mihelyt igazságtalanná válik, ami okvetlenül bekövetkezik, ha az annak megalkotásakor mérvadó életviszonyok már megváltoztak. Bátran mondhatjuk, hogy SZÉCHENYI csak egy abszolút jogot ismer el úgy az egyénre, mint a nemzet szempontjából: a megbecsülésre, az emberhez méltó életre és így az individualitás kifejlesztésére vonatkozó jogát. És úgy látja, hogy minden pozitív jog a történelmi fejlődéssel szükségképpen változó *eszköze* e változatlan értékű alapjogok mindteljesebb megvalósításának.

Ebben a socialethikai felfogásban tér el SZÉCHENYI a tételes jogról való hagyományos *gravaminális* magyar felfogástól, mely a tételes jogot öncélú bálványának tekintette. Az ő felfogásának lényege ezzel ellentétben az, hogy a jog marandó eleme nem egyéb, mint annak ethikai tartalma: az igazságosságra való törekvés a történelmi fejlődéssel adott viszonyok között, s így a tételes jogot nemcsak szabad, de *erkölcsi kötelesség* is változtatni és fejleszteni ha lényegéhez tartozó lelkének: hogy igazságos legyen, többé eleget tenni nem tud. A régiségnek bármely tiszteletreméltó patinája sem menti SZÉCHENYI szemében azt a jogintézményt, mely többé nem igazságos.

És itt van egyik gyökere SZÉCHENYI gyakran kiemelt anti-historismusának is. Nemcsak azért ellenszenves előtte a történelmi múlton való merengés s annak oktalan dicsőítése, mert a *cselekvés* embere, ki *újat* akarván alkotni, szükségképpen kell hogy romboljon, de talán azon oknál fogva is, amit az evangéliumi bölcsesség úgy fejez ki, hogy »aki az eke szarvát fogva hátrafelé tekintget, semmire sem megy az Isten országában«. Conservativismusa azt mutatja, hogy ez elfordulás a múlttól nem a történet megértésére való képtelenség következménye, hanem *öntudatos pro gramm*, mely a magyar jogi gondolkodást a történelmi idiolatriától el akarja fordítani s a jognak külső és mulandó burka: a történelmi tételes törvény helyett annak marandó lényegére: az igazságosságra való törekvésre óhajtja terelni. Mintha azt mondaná: igazán jogtisztelők nem akkor vagyunk, ha a történelmi joghoz mereven

és vakon ragaszkodunk, de ha annak éltető elemét, mely azt a maga idejében helyessé tette: az igazságosságot tartjuk mindenekelőtt becsesnek, mely ma talán épp ellenkező törvényt kivan szemben a régivel. Hasonló gondolatmenet vezet itt, mint mikor a politikai következetességről elmélkedik: nem a pártkeretekhez kell mereven ragaszkodni, de politikai ideáljainkhoz s a különböző politikai pártokat is támogathatjuk időnként, a szerint hogy melyik találja el egy adott esetben a leghelyesebb álláspontot.

SZÉCHENYI a jogról való bölceleti concepciójában is az evolutio híve, de amellett felismeri, hogy minden fejlődés feltesz egy maradandó és változatlan elemet: *amely fejlődik* s ez a mozzanat a szüntelen jogfejlődésben csak a mindnagyobb igazságosságra való törekvés lehet, amelynek esetleg a történeti tételes jogot is fel kell áldoznunk.

Ami azonban mély socialethikai felfogását sajátosan jellemzi az ama meggyőződés, hogy bár tisztán látja a jognak ethikai magvát, mégis nem az emberek önfeláldozásától és önzetlen lemondásától várja például bizonyos történeti előjogok feladását. Ismételten hangsúlyozza, hogy az emberek önzetlenségétől ne sokat várjunk s hogy attól maradandó sikert nem remélhetünk. Az emberek *önérékére* kell hivatkoznunk, ha őket jogi reformoknak akarjuk megnyerni: tehát meg kell győznünk az előjogok birtokosait, hogy privilégiumaik feladása nem árt, sőt használ érdekeiknek. SZÉCHENYI gyakran rámutat arra, hogy »ami a legnemesebb, a rövid idő múlva a leghasznosabb is« s hogy az igazságosság a társadalmi berendezkedésben mindig a legnagyobb jóllétet is biztosítja. Ámde félreértené álláspontját az, ki ily féle nyilatkozataiból akarná megállapítani ama legmélyebb látószöveget, ahonnan ő a jogéletet tekinti: a hasznos és jogos kapcsolatának kiemelése részéről inkább taktikai fogás, amelyre az emberi gyöngeség készíti, de nem a végső socialethikai alap, melyből a jog jogosultságát és értékét magyarázná. Mintha közel járna annak a felismeréséhez, hogy a történeti jog megalkotást motívuma lehet önző és utilitarius amellett, hogy az "gy megalkotott jogrendszernek megvan egyúttal a maga eszményi értéke is. És valóban: valamint az egyiptomi papok csak földmérést akartak s eközben felfedezték a geometria

örök igazságait, így az önzés is vezethet eszményi értékek felfedezésére.

Az önérdekre való hivatkozás taktikáját SZÉCHENYI már azért is szükségesnek tartja, mert épp a jogról alkotott ethikai concepciójánál fogva irtózik az erőszakos jogfosztástól, tehát a jogfejlesztést teljesen spontánnak óhajtja. Ennyiben a jog szemében valóban »noli me tangere« s végelemzésben itt gyökerezik azon meggyőződése, mely a continuális, halk haladást tartja egyedül helyesnek szemben a forradalmi megrázkódtatások árán történő jogfejlesztéssel. Mintha azt mondaná: a *meggyőzés* és nem a *legyőzés* fegyvereivel kell az Új-Magyarországot megalkotni. Meg kell győzni az előjogok birtokosait, hogy előjogaik mint a robot, a dézsma nem hasznukra, de ártalmukra vannak; meg kell győzni azokat, kik a jogkiterjesztéstől félnek, mert a népet még éretlennek tartják rá, arról, hogy a nép egészében mindig megtudja különböztetni barátját ellenségétől; meg kell győzni az uralkodót arról, hogy egy fejlődő, erős Magyarország nem gyöngíti, de hatalmasabbá teszi majd a dynastiát.

Ne tagadjuk, hogy e programm, mely lehetőnek tartja, hogy már a közel jövő történetét kizárólag majd békés viták irányítják, nagyon is magán viseli egy, az emberi természet jóságában rendületlenül hívó férfiú optimismusának bélyegét. Mert hiszen abból a feltevésből indul ki, hogy az emberek elég értelmesek arra, hogy érdeküket mindig megértsék s elég jóindulatúak és erősek arra, hogy ellenszenvök által ne vezettessék félre magukat és hogy meg is tudják tenni előítéletük és kényelemszeretetük legyőzése árán azt, amit helyesnek ismertek fel. SZÉCHENYI politikai intellectualismusában nem számolt az emberi szenvedélyekkel, melyek a jobb belátás ellenére is nem engedik a helyes cselekvést kialakulni, nem számolt a megszokás tehetetlenségi nyomtékával, mely daczára egyes kiválóbbak iparkodásának, évszázadokig tarthat elavult intézményeket és törekvéseket életben. De másrészt bizonyos, hogy a cselekvési norma csak az lehet, hogy a meggyőzés és nem a legyőzés fegyvereivel harcoljunk a reformokért. Így SZÉCHENYI *politikai* tévedése épp annak következménye, hogy egész programja erős ethikai gyökerekből hajt ki: tekintete annyira kizárólag az eszményen csüngött, hogy azt gyakran összetéveszti a valósággal.

E körülménynél fogva a politikai események terén csakhamar keserű csalódások érik s nem tudja megakadályozni KOSSUTH politikai szellemének kibontakozását, mely épp azon ellentétes nézetet képviselte, hogy *még nincs* itt az ideje annak, hogy Magyarország forradalom és erőszak nélkül előrejuthasson. Mindazonáltal kétségtelen, hogy a nemzet jövő programjának épp emez etnikai megalapozása tette SZÉCHENYI-t a legnagyobb magyarrá, ki minden időkben világító szövétneke marad nemzetének. Mert életünk egyik legnagyobb paradoxonja, hogy az eszményt semmiféle téren nem lehet megvalósítani s mégis csak az eszmény az, ami maradandó alkotásokra vezethet. A merőben ethikai megfontolásokon alapuló politika sok csalódásra vezethet és mégis ez az egyetlen valóban emberhez méltó politika, amelyről daczára e csalódásoknak okunk van hinni, hogy nélküle semmi igazán értékeset nem alkothatunk e földön.

SZÉCHENYI rendkívül tiszta és mély erkölcsi belátása legjobban igazolja saját mondását, mely szerint »titokzatos életünkben legtisztábban az erkölcsi jót látjuk.« Mintha Dickens egy hősével azt mondaná: »biztosabban tudom, hogy a jóság a legigazabb dolog a világon, minthogy a nap az égen süt.« Ezért látja oly tisztán mint talán kívülre alig egy más államférfiú, hogy az egyéni és a társasélet legmélyebb alapja az erkölcsiség. »Az ország mechanikáját – mondja – annak morális kifejtése elébe tenni, ítéletem szerint annyi, mint az Abc-t nem A-nál, hanem Z-nél kezdeni.« A »Világ«-ban pedig így szól DESSEWFFY-hez: »nekem az erkölcstudományt engeddd csak barátom bevinnem a nép szívébe, örök álláspontom fellelem s minden más tudományt kiforgatok sarkaiból.« Es ez a belátás, mely a Jó eszméjében látja mindenképpen alpha és Omegáját, a korral mindinkább tisztul elméjében s mind öntudatosabbá válik előtte. És ezzel párhuzamosan fokozatosan emelkedik a politika célja is szemében. Míg a »Világ«-ban még úgy nyilatkozik, hogy »jóllét és elégedettség minden országiásnak célja, már a »Stadium«-ban kiemeli, hogy »jól irányzott hasznosság nem oly alacsony mint hiszik«, míg végül az »Önismeret«-ben feltárul előtte az állam platói conceptiójának mélysége és igazsága. »A lakosok testi s lelki szebbítése – úgymond – ám ez és csak ez lehet a kormányok legfőbb feladata.«

Innen van, hogy mint minden igazi és maradandó politikai vívmány, úgy a szabadság is szerinte elválaszthatatlanul kapcsolatos az erkölcsiséggel. Ismételten rámutat arra, hogy szabadság csak ott állhat fenn, ahol »a tiszta erkölcs és a polgári erény fénylik.« Es viszont csak a szabadság-nemesít és fejleszt igazán, mert csak ez teremthet autonóm erkölcsiséget s engedi az értelmi erőknek is teljes kibontakozását. Rámutat arra a paradoxonra, hogy mindig ott van a legnagyobb közbiztosság, hol az egyéni szabadság a legnagyobb. Itt rejlik SZÉCHENYI liberalizmusának is mély etikai gyökere, mely mint minden átgondolt szabadelvűség végelemzésben az emberi természet jóságába s az emberi értelem erejébe vetett hitből táplálkozik: azon meggyőződésből, hogy a szabadon kibontakozó emberi szellem az igazat, a jót és a szépet, ha némi tévelygés után is, de végül mégis megfogja találni, sőt csakis akkor fogja megtalálhatni, ha nem gátoljuk megnyilvánulását. Az erőszaktól azért is irtózik, mert az a szabadsággal együtt magát a művelődést is veszélyezteti. »Az erőszak – mondja – gyakran győzött, de a civilizációnak nem fejlesztette ki legkisebb csiráját is.«

Úgy az egyének mint a nemzetek csak addig élhetnek, amíg képesek önmagukban hinni. »Csak az a nemzet hal meg – mondotta BEM honvédjeihez intézett híres búcsúbeszédjében – amelyik nem akar élni.« SZÉCHENYI tette lehetővé, hogy éljünk és fejlődjünk, mert megadta a magyarságnak önmagába vetett hitét. Ezáltal útját egyengette annak, hogy az álmadozó Magyarország helyébe a munkás, tetterős Magyarország lépjen. A *munka moráljának* megteremtése SZÉCHENYI életének és tanításának abszolút eredménye, amelyet csak az vallhat, ki hisz az életben, saját erejében és a jövőben. Addig vagyunk az ő követői, míg ezt a hitet akarjuk és tudjuk vallani.